

משיעורי הגאון רבי נחמן טוקר² בהלכה ובאגדה

הוצאה לאור

529567-000

בענין יבוא עשה דמצה וידחה איסור חדש

קושיא חמורה בדברי הירושלמי המובאים בתוס' קידושין שהקשה שיבוא עשה דמצה וידחה
איסור חדש

בקידושין דף ל"ב ע"א "ויהאכלו מעבור הארץ דאקרום והדר אכלו", ובתוס' הביאו ירושלמי שמקשה למה לא אכלו המצות מחדש הלא ליתי עשה דמצה ולידחי איסור חדש, [והאור שמח מפלפל בזה הרבה לפי מה דחידש דבעניני מאכלות אסורות ליכא דין עשה דוחה לא תעשה משום דסוף סוף הדבר מאוס ואינו נרצה לקיום מצוה, וכאן הרי הציור דקרא הוא בענין אכילה, ודן האו"ש בגדר איסור חדש אם הוא איסור בחפצא כשאר מאכל"א או דהוא דין קדימה על הגברא שקודם יקריב העומר ואח"כ יאכל מהתבואה החדשה, ויעויין בדבריו שרוצה לעשות בזה פלוגתא בין הבבלי לירושלמי, ואכמ"ל]. וקשה טובא הלא קי"ל דאי אפשר לצמצם (עי' בכורות י"ז ע"א) ואם כן אין האדם יכול לאכול בדיוק שיעור כזית מצה, ולא ימלט שיאכל או קצת פחות או קצת יותר, וקשה הלא על המותר ליכא דין דחיה, דבזה אין מקיים עשה דמצה ונמצא עובר באיסור חדש, דחצי שיעור אסור מהתורה. וכן להיפך אם יאכל קצת פחות מכזית לא קיים עשה דמצה ועבר באיסור ח"ש דחדש, וקשה טובא איך נתיר לו לאכול מצה מהחדש על סמך הדחיה³. [וגם לפי מה דאיתא מהגר"א דאיכא מצוה קיומית באכילת מצה כל ז' ימי הפסח אף על פי שאין חיוב, עדיין קשה דהרי לא דיבר הגר"א אלא כשאכל שיעור שלם של כזית אך בנידון דידן דאכל עוד קצת שהוא פחות מכזית, אין לו בזה קיום מצוה. אמנם יש לדון בזה דאולי כיון שהוא בעשיה אחת יש גם בהמותר קיום מצוה, וכמו דאיתא בבית הלוי לענין ציצין שאין מעכבין את המילה שמחלל עליהם שבת בתחילה אך לא בפירש, יעויין בדבריו]

קושיא דומה להנ"ל, עפ"י מה דאיתא דנשתכחו הלכות שיעורין

וכע"ז קשה במה דאיתא דשלשת אלפים הלכות נתשכחו בימי אבלו של משה והחזירים עתניאל בן קנז בפלפולו, ומהם הלכות שיעורים (עי' תמורה ט"ז ע"א). והנה הש"ס הנ"ל בקידושין מייירי בזמן כניסתן לארץ והיה זה אחר אבלו של משה שנשתכחו הלכות שיעורין. וא"כ קשה כנ"ל איך פריך הירושלמי דיבוא עשה דמצה וידחה איסור חדש והלא נשתכחו השיעורים,

2 נערך ע"י תלמידיו, ג. י.

3 כל הקושיא הוא להצד דליכא דין חצי שיעור בקיום מצוה, וכבר חקרו בזה האחרונים (כמדומה המשנה למלך).

ובהכרח דמחמת הספק יצטרך להחמיר כשיעור הגדול, וקשה דלמא השיעור הוא באמת בפחות ממה שאכל ונמצא אוכל חדש בלא היתר הדחיה של העשה דמצה⁴.

ולתרץ ^{זה יש להקדים מה שחקרו גדולי האחרונים, המשנה למלך, הנודע ביהודה, החתם סופר והבית הלוי (לציין המקום), אם דינא דשלא כדרך אכילתו נאמר גם בקיום מצות עשה דלא קיים המצוה או דלמא רק באיסורים. ושורש ספיקם הוא האם שלכד"א הוא מפקיע "שם אכילה" ואם כן הוא הדין במצות, או דלמא דשלכד"א הוא "פוטרי", ואם כן זהו רק לענין איסורים אך לענין מצוות אפשר לקיים המצוה גם בשלכד"א. ויש שרצו לפשוט הספק מקושיית הירושלמי הנ"ל דלמה מקשה הירושלמי מצד הלכות דחיה הלא אפשר לקיים לשניהם שיאכל המצה דחדש באופן של שלכד"א, ולענין האיסור יהי פטור משום שלכד"א, אך לענין המצוה יקיים המצוה, ומוכת, דבענין זה לא יקיים המצוה כלל, דשלכד"א זהו דין גם לענין מצוות, עד כאן דבריהם (ומספרים שהגרי"ס ביום חתונת הגר"ע שאל אותו בענין חקירה הנ"ל ובקשו שיביא לו ראיה לאחד הצדדים. והגר"ע השיב לו ראיה הנ"ל, ואמר לו הגרי"ס שבאמת לזה היתה כוונתו. [לחפש המקור לסיפור]).}

ויש לדחות דעד כמה שלא יכול לקיים מצות מצה בחדש אלא באופן של שלא אכילתו, אם כן זהו משוה ליה להיות מוגדר כדרך אכילתו, דזהו דרך אכילת "מצה של חדש", שצריך לאכול אותה בשלא כדרך, ואז כבר ליכא נפקותא איך יאכל אם כדרך או שלא כדרך. וכן יש כאן מקום לדון אם הגדרת שלא כדרך אכילה היא לפי עצם המאכל או לפי הדינים שיש בהמאכל.

והשתא יש ליישב שפיר קושיות הנ"ל, די"ל בקושיית הירושלמי דהכוונה היא שיאכל הכזית מצה דחדש באופן של שלכד"א, אך לעיקר הכזית בעינן לקושיית הירושלמי שיותר לו מצד עדל"ת, דהלא לענין הכזית, השלכד"א הוא נחשב כדרך אכילתו, וכאמור מקודם, ואם כן בעינן להעשה שידחה האיסור דחדש בשיעור של הכזית, אך לענין המותר מכזית שאוכל מצד דא"א לצמצם או מצד ספק בדין השיעורין, וכנ"ל, דבזה ליכא קיום מצוה של מצה, שוב הדר דינא דהוה שלכד"א דהלא רק המצוה משוי ליה להשלכד"א להיות כדרך אכילתו, אך בזה המותר דליכא קיום מצוה נשאר להיות שלכד"א ושוב פטור מהדין הכללי של שלכד"א ומותר לו אף דאין לו היתר דעדל"ת, ודו"ק היטב.

ויש לתרץ באופן נוסף ובהקדם מה שדן הבית הלוי בש"ס דקידושין הנ"ל, דהוקשה לו והלא בשעת הכיבוש הותר להם אפילו כתלי דחזירי (כמובא בחולין י"ז ע"א) ולמה הוצרכו מקודם להקריב העומר להתיר להם איסור חדש. ויסד הביה"ל דדינא דכתלי דחזירי הוא רק כשהחפץ

4 יל"ע דאולי כבר חזרו בפפולו של עתניאל בו קנו.

שייך לעכו"ם דזה מקרי "שלל אויביך" אך ברגע שהגיע להיות קנינו של ישראל פקע ההיתר. וכתב עוד דלענין מצה בעינן שיהיה שייך לשיראל מחמת תרי טעמי, האחד, דבעינן "לשמה" ובשל עכו"ם לא הוי לשמה, ולפי"ז בעינן לכאורה משעת לישה דיהיה של ישראל. והשני, דהא איתא בגמרא דכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה, ורק אם הוה המצה של ישראל ישנו בבל תאכל חמץ, ולפי"ז עיקר הקפידא הוא שבעת האכילה יהיה של ישראל (ובעיקר הדבר צ"ב דגם בעוד העיסה אצל הגוי היה אסור לישראל לאוכלה אם החמיצה, וצ"ב). ועפי"ז מיישב הביה"ל קושייתו דכדי לקיים מצוה דמצה היה צריך שיהיה החדש של ישראל, ומטעמים הנ"ל, ושוב לא מקרי "שלל אויביך" וליכא ההיתר דכתלי דחזירי, ולכן קודם הקריבו העומר ואח"כ אכלו מהחדש, ומיושב דלכן הוזקק הירושלמי להקשות מכוח עדל"ת, עכ"ד.

והשתא לפי"ז יש ליישב קושייתנו הנ"ל בדברי הירושלמי, די"ל דהישראל יתכווין לזכות מיד העכו"ם רק בשיעור כזית בדיוק שנצרך לקיום מצות מצה, ובענין זה אפשר ואפשר לצמצם, ונמצא דכל המותר נשאר של העכו"ם, והשתא מבואר היטב קושיית הירושלמי דלענין הכזית הלא ליכא היתר דכתלי דחזירי דהא בעינן לקיום המצות שיהיה של הישראל, ולכן מקשה הירושלמי דיבוא עשה דמצה וידחה איסור חדש, אך לענין המותר שהוקשה לנו למעלה דלענין זה ליכא להעשה הדוחה, לפי הנ"ל ניחא דהלא המותר שייר להעכו"ם, ואם כן נשאר בזה ההיתר דכתלי דחזירי ומותר לאוכלו גם בלא היתרא דעדל"ת, ודו"ק היטב. (ובעיקר קושיית הביה"ל לכאורה יש לדון דיהיה זה תלוי בגדר איסור חדש ובחקירתו של האו"ש הנ"ל, דאם הוא דין בגברא ולא הוי כשאר מאכל"א אפשר דשוב ליכא היתר דכתלי דחזירי דאולי הוא אמור רק במאכל"א שהאיסור בהם הוא בחפצא)

* * *

בדין מוקף גויל בכתב אשורי

א. איתא בש"ס דכל דין מוקף גויל נאמר רק כשכותב המגילה בלשון הקודש, אולם בשאר לשונות, וכגון כשכותב בלשון לעז אין צריך שיהיה מוקף גויל. וקשה טובא למה לא נכשיר כשכותב בלשון הקודש בלא מוקף גויל מדינא דשאר לשונות, דאטו לשון הקודש גרע משאר לשונות, ולמה לא נדון את לשון הקודש גם כלשון לעז ונכשיר כשכותב בלא מוקף גויל.

ב. ונראה לומר דיסוד דין מוקף גויל הנאמר בלשון הקודש אין יסודו, דין ב"לשון" שצריך שלשון זו תהיה כתובה במוקף גויל, אלא יסודו הוא דין ב"אותיות" והיינו שנאמר בזה שאותיות אשוריות, צורת כתיבתן הוא עם מוקף גויל, וממילא כל שכתבן בלא היקף הגויל הרי חסר בעצם "צורת האות" ולא נחשב כאות. וכמו שהחסיר באות איזה דבר הפוסלה.

אמ"ח 1234567

הערות

והשתא מיושב היטב קושיא הנ"ל, דלא שייד להכשיר כתיבה בלא היקף גויל מדין שאר לשונות, דכל זה שייד לענין היכא שהגריעותא הוא בתורת "לשון", דאז אפשר להתייחס אל הכתיבה כלשון לעז ולהכשירה. אולם בדין מוקף גויל כיוון שנתבאר שיסוד הדין הוא ב"צורת האותיות", כל שלא עשה היקף גויל הרי כאילו לא נכתבה כאן אות כלל, ואין אומר ואין דברים בכתיבה כזו, ולא שייד להכשיר זאת, ודו"ק היטב.

אוצר החכמה

אמ"ח 1234567

ג. ולפי דברים הנ"ל יעלה חידוש לדינא, בהיכי תימצי שיכתוב לשון אידיש באותיות של אשורית, וכמו שמצוי שכותבים אידיש בלשון הקודש (והוא הדין בשאר לשונות), מה יהיה הדין אם יכתוב האותיות בלא היקף גויל. דבפשוטו היה נראה להכשיר זאת כיוון דאידיש הוא כלשון לעז שלא נאמר בו דין "מוקף גויל". אולם להנ"ל יהיה פסול, דמכיוון שנתבאר שיסוד דין "מוקף גויל" זהו דין באותיות של אשורית, שכך צורת האותיות, ממילא כל שכתב באותיות של אשורית הגם שהלשון שכתב הוא לשון לעז, מכל מקום יש כאן חסרון בצורת האותיות, וחשיב כאילו אין כאן אותיות, ופסול, ודו"ק.

* * *

ביסוד עניין מכות מצרים

ובביאור המו"מ בין משה לפרעה

במכות מצרים, כבר כתבו הקדמונים שכל ענין המכות הוא כדי להראות ששליטת הי"ת בעולם בכל חלקיו, על הדומם והצומח החי והמדבר, בארץ באויר ובשמים.

אולם נראה דיש להוסיף דלבד מזה באו המכות אף להראות שהכל מאיתו יתברך, בין הטובות ובין הפורעניות. ולא היה בידי עובדי העבודה זרה להשיג שאפשר שיהיו ב' כוחות הפוכים זמ"ז - באים מכח אחד. ולכן אמרו שכל ההפכים שני כוחות המה, וכידוע שהיוונים אמרו רח"ל שיש אל מיוחד ליופי ואל מיוחד לכיעור וכו' וכו', ובפרט לא השיגו איך אותו האחד הוא המביא גם טובה וחסד וגם פורעניות ורעה, ולכך אמרו ששני רשויות הן, אחד הוא הטוב והמרחם ומביא את הטובות והאחר הוא הרע והנוקם ומביא את הרעות. ולכן רצה הקב"ה להראות שהדין והרחמים הטוב והרע הכל מאיתו יתברך, כמו שנאמר (איכה ג לח) "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב", והוא הוא המביא את הטובה לעושי רצונו והוא הוא המביא את הרעה לעוברי רצונו.

וכן נראה יסוד זה בכל פרשת מכות מצרים. בפרשת וארא (שמות ו' ב') "וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'", כלומר שאלוקים שהוא מידת הדין הוא גם כן ה' שהוא מידת הרחמים, וכן בכל המכות נאמר "וידעו מצרים כי אני ה' (שם ז' ה')", "בזאת תדע כי אני ה' (שם

י' ב'), "ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'" (שם י"ב י"ב), "וידעו מצרים כי אני ה'" (שם י"ד י"ח), ועוד רבים.

לפי זה יש לבאר את הפסוקים התמוהים במכת ברד, כאשר פרעה שלח לקרוא למשה ולאהרן ואמר להם "חטאתי הפעם, ה' צדיק ואני ועמי הרשעים" (שמות ט' כ"ז), ומשה אמר לו "ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלקים" (שם ל'), ולכאן תמוה שהרי פרעה הודה שחטא ואמר "ה' הצדיק".

אולם לפי האמור יש לבאר, כי פרעה אמר למשה ולאהרן "חטאתי הפעם, ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים", והיינו שהוא מודה שה' כלומר מידת הרחמים הוא הצדיק ואני ועמי הרשעים, ולכן הרשעים מבקשים "העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלקים וברד" (שם כ"ח) דהיינו "העתירו אל ה'" – אל האל בעל מידת הרחמים – "ורב מהיות קולות אלקים וברד", ו"קולות אלקים" היינו מידת הדין, שהאל המרחם יכניע את האחר בעל מידת הדין שהביא את המכה.

על כן ענה לו משה רבינו: "כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה'" (שם כ"ט) כלומר שאתפלל אל ה' שהוא מידת הרחמים, "הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד למען תדע כי לה' הארץ", כלומר אותו ה' שהוא מידת הרחמים הוא זה שהביא את הקולות והברד במידת הדין והוא יגרום לכך שיחדלו הברד והקולות, "למען תדע כי לה' הארץ" שהכל מאיתו יתברך, בין מידת הדין ובין מידת הרחמים.

ועל זה אמר משה לפרעה "ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלקים", כלומר עדיין אינכם יראים מפני ה' אלקים" כי אינכם מבינים שה' הוא האלקים, והכל אחד מאיתו יתברך בין הדין ובין הרחמים.

ולפי זה מבואר גם כן סוף הפרשה, שנאמר מיד שם "והפשטה והשעורה נוכתה כי השעורה אביב והפשטה גבעול. והחטה והכוסמת לא נוכו כי אפילות הנה" (שם, ל"א ול"ב), ולכאורה אין כאן מקומו באמצע המכה והפסיק בזה בין דברי משה לפרעה שיעתיר אל ה' לבין קיום דבריו שיצא מעם פרעה והעתיר לה' ופסק הברד.

אלא דהביאור בזה דהנה רש"י הביא עה"פ כי אפילות הנה, "במדרש רבי תנחומא יש מרבתינו שנחלקו על זאת ודרשו כי אפילות פלאי פלאות נעשו להם, שלא לקו", וממילא י"ל דלכן כתב פסוק זה מיד אחר מה שאמר משה לפרעה "ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלקים", והיינו כמו שנתבאר שפרעה לא הבין שה' הוא האלקים ומידת הדין ומידת הרחמים שתיהן יחד מאיתו יתברך, ועל זה הוסיף ואמר שהפשטה והשעורה נוכו ואילו החיטה והכוסמת לא נוכו שנעשה להן נס ופלאי פלאות שלא לקו, להראות שבאותה מכה ובאותו דבר עצמו יש גם דין וגם רחמים, מכיון שהכל מאת ה' יתברך.

* * *